

Київський університет імені Бориса Грінченка

ШАПОЧКІНА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.091.39 (430) (043.3)

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У НІМЕЧЧИНІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Хоружа Людмила Леонідівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лук`янова Лариса Борисівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
завідувач відділу андрагогіки;

кандидат педагогічних наук
Благініна Світлана Вікторівна,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя,
доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться “09” жовтня 2012 р. о 13 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 в Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Воровського, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13/б).

Автореферат розісланий “ ____ ” вересня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. В. Сорока

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Динаміка розвитку українського суспільства, постійна зміна вимог до фахівців актуалізують значення неперервної освіти в особистісному і професійному житті людини. У цьому процесі важливою складовою є неформальна освіта. Вона забезпечує оновлення та удосконалення компетенцій особистості протягом життя, допомагає у професійному самовизначенні, уможливорює варіативність способів здобуття освіти, сприяє активній комунікації та соціалізації, розвиває професійну мобільність людини.

Особливого значення набуває неформальна освіта у професійній діяльності педагога, яка пов'язана з його постійним самовдосконаленням, оновленням змісту і методів навчання. Важливо, щоб процес залучення особистості до неформальної освіти розпочинався ще на етапі професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Майбутньому вчителю замало володіти компетенціями, які формуються в нього у межах формальної університетської освіти, необхідність їхнього поповнення, удосконалення роблять актуальною проблему неформальної освіти. Завдяки саме їй оптимізуються процеси професійного і особистісного розвитку педагога.

На модернізацію неперервної професійної освіти фахівців звертається увага у сучасних європейських та вітчизняних документах: Меморандум Європейської комісії (2000), Рекомендація 1437 (2000) Парламентської асамблеї Ради Європи «Про неформальну освіту», Рекомендації парламенту Європи про Європейські кваліфікаційні рамки для навчання впродовж життя (2008), закон України «Про освіту» (1996), закон України «Про вищу освіту» (2004), Державна програма «Вчитель» (2002), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції у європейський освітній простір (2004), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікацій» (2011).

Деякі аспекти розвитку неформальної освіти знайшли своє відображення у працях науковців різних країн: Великої Британії (Х.Коллей, Д.Лінгвістон, Д.Хоткінс), Індії (М.Ахмед, Ф.Кумбс), Нідерландів (Р.Кларійс), Німеччини (У.Байхт, М.Бретшнайдер, Е.Бруннер, А.Вольтер, Б.Дегенхардт, П.Деннбостель, Г.Домен, С.Зайдель, Л.Кнодель, П. Лундгрєн), Швейцарії (Д.Домнік, С.Шпоун), Російської Федерації (А.Богдзевич, С.Змейов, О.Іванова, А.Назіна), України (Т.Десятов, Л.Лук`янова, Р.Науменко, С.Сисоєва).

Зростання наукового інтересу до вивчення феномену неформальної освіти, особливостей її розвитку у системі вищої освіти країн Європейського Союзу, зумовлює вивчення досвіду провідних країн, зокрема – Німеччини. Неформальна освіта у Німеччині характеризується пошуком нових форм її організації і є предметом постійного дослідження науковців. У вітчизняних дослідженнях різні аспекти розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном вивчалися такими вченими, як: В.Онушкін, Н.Мартінова, Л.Сігаєва (зміст неформальної освіти); Н.Абашкіна, Г.Сорокоумова (генеза неформальної освіти); Ю.Галустян, С.Закревська, Н.Семиволос, (особливості організації неформальної освіти); М.Громкова, В.Давидова, І.Колеснікова, Л.Лук`янова (сутність неформальної освіти

дорослих); Ю.Деркач (види неформальної освіти); С.Зінченко (психологічні особливості неформальної освіти дорослих).

Важливими для дослідження є також наукові роботи з компаративної педагогіки, які присвячувались особливостям системи професійної підготовки вчителів у країнах Західної Європи (Н.Авшенюк, С.Коваленко, Т.Кошманова, О.Локшина, Н.Ничкало, Г.Поберезська, Л.Пухова, М.Солдатенко); вивченню історичних аспектів становлення системи освіти Німеччини (Н.Махиня, С.Павлюк); організації вищої професійної освіти Німеччини в умовах кредитно-модульної системи навчання (О.Іванова, Н.Козак, Л.Писарева, О.Турчин, Л.Чулкова).

Водночас аналіз змісту вищезазначених наукових досліджень дає підстави стверджувати, що проблема неформальної освіти не була предметом окремого наукового дослідження в Україні, не здійснено наукової екстраполяції відповідного зарубіжного досвіду у систему професійної підготовки майбутніх учителів України.

Актуальність та доцільність вивчення означеного питання потребує розв'язання низки суперечностей між:

- необхідністю розвитку неформальної освіти в Україні і забезпеченням нормативно-правових аспектів цього процесу;
- зростаючими потребами громадян у неформальній освіті і недостатньою розвиненістю форм її організації в Україні;
- необхідністю залучення майбутніх учителів до неформальної освіти і наданням їм відповідних можливостей у вищому навчальному закладі.

Соціальне та науково-педагогічне значення проблеми вивчення неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини, потреба глибокого осмислення цього явища, необхідність впровадження позитивного досвіду з розвитку неформальної освіти Німеччини у неперервну професійну освіту учителів України зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка за науковою темою «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (реєстраційний номер 0110U006274). Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №1 від 26 лютого 2007 року) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології України (протокол №1 від 29 січня 2008 року).

Об'єкт дослідження – неформальна освіта майбутніх учителів у Німеччині.

Предмет дослідження – сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині як складової неперервної професійної освіти.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей неформальної освіти, визначенні сучасних тенденцій розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині та імплементації зарубіжного досвіду у вітчизняну систему професійно-педагогічної освіти.

Відповідно до теми і мети сформульовано **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан розроблення та визначити методологічні основи вивчення неформальної освіти у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці.
2. Проаналізувати наукові дефініції неформальної освіти у контексті компаративістського підходу.
3. Розкрити особливості неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини у системі неперервної професійної освіти.
4. Охарактеризувати сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини.
5. Адаптувати досвід неформальної освіти Німеччини у систему неперервної професійної освіти учителів України.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань використано комплекс методів – теоретичних: *історико-структурний* – для виявлення соціальних і педагогічних передумов становлення і розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини у часовій послідовності; *структурно-системний* – з метою теоретичної розробки проблеми дослідження; *аналіз, синтез та узагальнення* для визначення сучасних тенденцій розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини; *порівняльно-типологічний* – для виявлення спільного й відмінного у неформальній освіті України та Німеччини; *прогностичний* – для поширення висновків, здобутих у результаті аналізу використаних джерел і практичного досвіду неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини в систему неперервної професійної освіти України; *наукової екстраполяції* – для перенесення та адаптації досвіду з неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини у практику підготовки майбутніх педагогів України; емпіричних: *інтерв'ю, бесіда, спостереження, експрес-опитування, консультації, контент-аналіз* курикулумів з неформальної освіти з метою вивчення особливостей неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять: філософські теорії та концепції про постійний розвиток та самовдосконалення людини протягом життя (Г. Гегель, Д.Локк, Ф. Ніцше, Г.Спенсер); провідні положення філософії сучасної освіти (В.Андрущенко, І.Бушман, І.Зязюн, В.Кремень, В.Огнев'юк); психологічні теорії особистості та теорії пізнання (Б.Ананьєв, О.Леонтьєв, А.Маслоу, О.Ранк, С.Рубінштейн, К.Юнг); педагогічні теорії становлення і розвитку неперервної професійної освіти (В.Давидова, Т.Десятов, С.Змейов, Л.Лук'янова, В.Онушкін, С.Сисоева, Л.Сігаєва, Л.Хоружа) та положення про розвиток неформальної освіти особистості у контексті неперервної освіти (А.Богдзевич, М.Бретшнайдер, А.Вольтер, Ю.Галустян, Ю.Деркач, Г.Домен, С.Закревська, С.Зінченко, Д.Лінгвістон, Н.Семиволос).

Джерельну базу дослідження складають:

- офіційні міжнародні документи щодо модернізації вищої професійно-педагогічної освіти (Меморандум Європейської комісії, Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи «Про неформальну освіту», Рекомендації парламенту Європи про Європейські кваліфікаційні рамки для навчання впродовж життя);
- нормативно-правові документи Німеччини щодо розвитку професійної педагогічної освіти (Конституція Німеччини, Закон «Про освіту вчителів Німеччини» (Deutscher Lehrerbildungsgesetz), Положення про ключові

компетентності у контексті неперервної освіти у Німеччині (Schlüsselkompetenzen für lebenslanges Lernen in Deutschland), Положення про кваліфікаційні рамки у Німеччині (Deutscher Qualifikationsrahmen (DQR));

- монографії, збірники наукових праць, статті німецьких та інших зарубіжних вчених з проблеми дослідження (М.Бреттшнайдер (M.Brettschnieder), У.Байхт (U.Beicht), Г.Біркер (G.Birker), Е.Бруннер (E.Brunner), Б.Дегенхардт (B.Degenhardt), Г.Домен (G.Domen), С.Зайдель (S.Seidel), Б.Розенбладт (B.Rosenblatt), С.Шпоун (S.Spoun));

- дані соціологічних досліджень у Німеччині «ТНС Інфратест» (TNS Infratest Sozialforschung);

- законодавчі державні документи, які регламентують нормативно-правову діяльність вищої професійної освіти в Україні (закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», Державна програма «Вчитель», Національна доктрина розвитку освіти, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції у європейський освітній простір, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікацій»);

- офіційні сайти міжнародних громадських організацій з питань розвитку неформальної освіти (Колегія імені Теодора Хойса (Theodor-Heuss-College), Фонд імені Роберта Боша (Robert-Bosch-Stiftung), Спілка Міт Ост (Mit Ost));

- офіційні сайти педагогічних університетів Німеччини у містах Вайнгартен, Карлсруе, Людвігсбург, Фрайбург, Хайдельберг, Швєбіш-Гмюнд.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що у дослідженні *вперше* застосовано дескриптивний та прескриптивний підходи до визначення методологічних основ вивчення неформальної освіти, подано авторське тлумачення поняття «неформальна освіта майбутніх учителів» (складова системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивований вид діяльності, який пов'язаний із осмисленим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, що спрямовані на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій), розкрито особливості організації неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини, охарактеризовано сучасні тенденції її розвитку (державна підтримка та громадянська ініціатива у процесі розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини, взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі неперервної професійної освіти майбутніх учителів Німеччини, варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини); *уточнено* відмінності між термінами: «додаткова освіта», «фолкбілдінг» (народна освіта), «навчання у вільний час», «відкрита робота з молоддю», «пожиттєва освіта»; *подальшого розвитку* набули наукові положення щодо форм ефективної організації неформальної освіти майбутніх учителів, варіативності її методичного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо використання досвіду з неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини у практику неперервної професійно-педагогічної освіти України, робочої навчальної програми курсу «Неформальна освіта» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» та навчального посібника «Неформальна освіта: теорія і практика» для викладачів та студентів педагогічних ВНЗ України.

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами та науковцями для подальшого вивчення зарубіжного педагогічного досвіду, розробки відповідного методичного забезпечення та організаційного супроводу процесу неформальної освіти майбутніх педагогів.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у навчальний процес Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка про впровадження №256-н від 02.02.2012 р.), Київського національного лінгвістичного університету (довідка про впровадження № 2382/16-24 від 14.12.2011 р.), Херсонського державного університету (довідка про впровадження № 07-12/2182 від 09.12.2011 р.), Маріупольського державного університету (довідка про впровадження № 1814/01-23/08 від 29.12.2011 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедр теорії та історії педагогіки, романо-германських і східних мов в Гуманітарному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка, були предметом виступів на науково-практичних конференціях: *міжнародні* – «Діагностика і дидактика інклюзивної освіти» (Хайдельберг, Німеччина, 2011); *всукраїнські* – «Професійна підготовка вчителів в умовах впровадження кредитно-модульної системи» (Київ, 2007); «Болонський процес і вища освіта в Україні та Європі: проблеми й перспективи» (Київ, 2007); «Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи» (Івано-Франківськ, 2008), «Когнітивна пареміологія: теорія і практика» (Київ, 2008), «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (Київ, 2012).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено у 9 працях, із них 5 статей у наукових фахових виданнях, 1 теза доповідей, 3 статті у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який включає 219 найменувань, з них 59 – іноземними мовами, додатків. Загальний обсяг дисертації – 293 сторінки, з яких основний зміст викладено на 182 сторінках. Дисертація містить 6 таблиць, 14 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; охарактеризовано методи, методологічні та теоретичні основи дослідження; подано джерельну базу; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, представлено їх апробацію, вказано публікації автора та обсяг дисертації.

У *першому* розділі «*Теоретичні засади розвитку неформальної освіти*» визначено методологічні основи дослідження, проаналізовано та уточнено відмінності між основними термінами неформальної освіти, розкрито її особливості в системі професійної підготовки майбутніх учителів Німеччини.

Методологічну основу дослідження склали два підходи: описовий (описовий) та прескриптивний (нормативний) за В.Краєвським. Спираючись на описовий підхід у вивченні методологічних засад дослідження, за ступенем

узагальнення наукових теорій, концепцій, ідей, визначено три рівні, на яких здійснено науковий аналіз: філософський, загальнонауковий та конкретнонауковий.

На філософському рівні методологічну основу дослідження становили теоретичні положення про цілісність світу; соціальну детермінацію свідомості й поведінки особистості; освіту і самоосвіту людини як суспільну цінність та регулятор прогресивного розвитку суспільства; неперервність пізнання. Вивчення феномену неформальної освіти на загальнонауковому рівні дозволило визначити сукупність методологічних підходів: системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного, синергетичного, акмеологічного, соціологічного, аксіологічного, які дозволяють розглядати неформальну освіту як: складову системи неперервної освіти; цілеспрямовану творчу діяльність особистості; чинник соціалізації, творчої самореалізації людини; умову соціальної взаємодії суб'єктів навчання; додатковий ресурс професійного самовизначення тощо. На конкретнонауковому рівні розглянуто декілька провідних принципів вивчення неформальної освіти: детермінізму, відповідності та комплементарності.

Завдяки узагальненням, зробленим на різних методологічних рівнях вивчення неформальної освіти, сформульовано етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості, яка залучається у неформальну освіту: *інтуїтивний* – характеризує появу мотиву пізнавальної діяльності, виникнення емоції та стійкого інтересу особистості; *нормативний* – пов'язаний з відбором оптимальних методів, засобів, прийомів організації пізнавальної діяльності; *активний* – відбувається вибір особистістю різних форм організації неформальної освіти: курсів, гуртків, секцій та застосування отриманих компетенцій у навчанні, професійній діяльності, у житті; *креативний* – пошук, прагнення до освіти протягом життя; творча діяльність, що підкріплена стійкою вмотивованістю дій.

Застосування у дослідженні прескриптивного підходу дозволило визначити мету неформальної освіти майбутніх учителів: підготувати особистість до успішної професійної діяльності та самостійного життя; формувати в неї ключові професійні компетентності і додаткові компетенції; сприяти ефективній організації її дозвілля. Виокремлено основні завдання неформальної освіти: *вчитися в дії* – отримувати різні вміння та навички під час практичної діяльності; *вчитися у взаємодії* – отримувати та розвивати уявлення про відмінності, які існують між людьми, вміти працювати у групі та в команді; *вчитися навчатися* – формувати навички пошуку інформації та її обробки, аналізу власного досвіду та виявлення індивідуальних освітніх цілей, а також застосування цих навичок у різних життєвих ситуаціях. Визначено ознаки неформальної освіти: толерантність, демократичність, доступність, динамічність, прогресивність, неперервність, добровільність, мобільність, гнучкість та її основні функції: адаптаційну (розуміння і прийняття особистістю нових умов життя); інформаційну (вміння знайти, вибрати, використати необхідну інформацію); розвивальну (оволодіння новими способами діяльності).

Встановлено, що у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці спостерігається полісемія щодо визначення поняття «неформальна освіта». У науковому обігу як синонімічні часто використовуються такі дефініції: неформальна освіта; позаформальна освіта; позашкільна освіта; додаткова освіта; фолкбілдінг (народна освіта); навчання у вільний час; відкрита робота з молоддю; пожиттєва освіта;

освіта, що продовжується; подальша освіта; освіта, що поновлюється тощо. Визначено, що термінологічне розмаїття обумовлено різними підходами вчених щодо тлумачення сутності поняття «неформальна освіта» та відмінностями у освітньому процесі різних європейських країн.

У зв'язку з тим, що у педагогічній науці не існує єдиного трактування поняття «неформальна освіта», здійснено наукову диференціацію терміну на різних рівнях: *державному* (складова неперервної освіти, яка включає державні та приватні навчальні заклади, установи, фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням неформальної освіти; відповідні органи управління освітою і науково-методичні установи), *суспільному* (цілеспрямований процес виховання і навчання шляхом реалізації варіативних освітніх програм, надання додаткових освітніх послуг; навчальна діяльність, що проводиться у невеликій за кількістю учасників групі в освітніх закладах формальної освіти або громадських організаціях, клубах, навчальних гуртках, народних школах, а також під час індивідуальних занять із тьютором, репетитором), *особистісному* (систематизована навчальна діяльність особистості, що пов'язана зі свідомим вибором змісту, форм, методів, прийомів та засобів навчання відповідно до її особистісних мотивів та потреб) та *університетському* (складова неперервної професійної освіти студентів, що може відбуватися паралельно із формальною та інформальною освітою, корегуючи та доповнюючи їх; сприяє розвитку здібностей майбутнього професіонала, збагачує його додатковими компетенціями та формує ключові професійні компетентності відповідно до суспільних вимог). Узагальнення та аналіз вищезазначеного дозволили сформулювати авторське визначення поняття «*неформальна освіта майбутніх учителів*» як *складової системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивованого виду діяльності, який пов'язаний із осмисленим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, спрямованих на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій*.

Встановлено, що розвиток неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини має історичні витоки і проходив у кілька етапів: *догматичний* (кінець XVI – початок XVII ст.) – відрізнявся спонтанним інтересом особистості у виборі певного предмету; *просвітницький* (кінець XVII – XVIII ст.) – пов'язаний із виявленням та подоланням прогалин у знаннях майбутнього вчителя під час його навчання чи педагогічної діяльності („Fehlerberichtigung“ – робота над помилками); *реформаторський* (XVIII – середина XIX ст.) – характеризується появою спеціальних курсів для підготовки та перепідготовки вчителів; *уніфікований* (кінець XIX – середина XX ст.) – пов'язаний з виникненням закладів і розробкою спеціальних програм з неформальної освіти для учителів: народні школи, суспільні організації, клуби, навчальні гуртки, курси підвищення кваліфікації; *демократичний* (кінець XX – початок XXI ст.) – характеризується визнанням неформальної освіти на державному рівні, заснуванням установ та центрів неформальної освіти громадян, сертифікацією й акредитацією різноманітних курсів; створенням курикулумів з неформальної освіти.

Спираючись на дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців, у дисертації охарактеризовано систему неформальної освіти, яка складається з таких компонентів: типи (університетський, післядипломний); організаційні форми

(загальнодидактичні курси, стажування, дидактичні майстерні, професійно спрямовані культурно-масові університетські заходи та ін.); методичне забезпечення (навчальні плани, навчальні програми, навчальні посібники, підручники, глосарії, курси лекцій, методичні рекомендації, модульні каталоги тощо) та систематизовано чинники, що обумовлюють необхідність впровадження неформальної освіти у систему неперервної професійної освіти Німеччини: наявність у Німеччині різних типів шкіл, різнопланова система підготовки майбутніх учителів; запровадження трикомпонентної вчительської спеціальності (гуманітарна – природнича – психолого-педагогічна); двофазова система підготовки майбутніх учителів Німеччини, що ґрунтується на засадах самоорганізації; наявність у вищих навчальних закладах Німеччини автономних навчальних планів та авторських програм із варіативних дисциплін у межах формальної освіти та практично орієнтованих курсів за вибором у рамках неформальної освіти; ефективна система моніторингу якості формальної та неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини за вимогами кредитно-модульної системи навчання.

Дослідження залученості майбутніх учителів Німеччини до неформальної освіти за даними організації TNS Infratest «Соціальні дослідження у сфері подальшої освіти» (TNS Infratest «Sozialforschung in Weiterbildung») довело, що майбутні вчителі Німеччини паралельно із формальною освітою відвідують різні неформальні осередки освіти. Аналіз даних соціологічних досліджень щодо залучення студентів педагогічних ВНЗ Німеччини у неформальну освіту був проведений за такими критеріями: актуальність, мотивація, популярність форм організації, тривалість навчання. У результаті з'ясовано, що за критерієм актуальності, показник формальної освіти упродовж п'яти років (2007 –2011 р.р.) залишився незмінним – 34%, а показник залученості майбутніх учителів Німеччини у різні форми неформальної освіти зріс з 61% до 68% від загальної кількості опитуваних осіб. Спираючись на критерій мотиваційної спрямованості майбутніх учителів Німеччини, вдалось виявити, що більшість з них залучаються у неформальну освіту, щоб формувати професійні компетентності (61%), додаткові компетенції (39%), бути самостійним (15%), додати собі впевненості (15%), ефективніше організувати свій вільний час (11%) та бути залученим у волонтерську діяльність (4%). Визначаючи критерій популярності форм організації неформальної освіти, констатовано, що актуальними серед майбутніх учителів є загальнодидактичні курси (22%) та семінари – також 22%. Меншою популярністю користуються лінгвістичні курси (21%), дидактичні майстерні відвідують 14 % , 7% опитуваних надають перевагу відвідуванню тренінгів та майстер-класів, у діяльність навчальних гуртків залучено 6% майбутніх учителів Німеччини, а 5% готують і презентують доповіді та університетські проекти, 3% опитуваних залучено до проведення культурно-масових заходів. За критерієм тривалості навчання дані соціологічних досліджень Німеччини довели, що 34% опитуваних зазначають, що найзручніша для них тривалість навчання у межах неформальної освіти становить кілька днів, 24% респондентів оптимальними вважають одноденні курси (тренінги, семінари); 17% опитуваних надали перевагу формам організації неформального навчання, що тривають кілька годин (конференції, майстер-класи, круглі столи) та

15% зацікавлені у неформальній освіті, що триває кілька місяців; показник 8% отримала категорія «декілька тижнів» (наукове стажування, освітній туризм).

У процесі дослідження виявлено, що самостійний вибір майбутніми учителями різних форм організації неформальної освіти, складання індивідуального плану дозволяє максимально забезпечити особистісно орієнтований підхід у професійній підготовці. Визначено, що студенти – майбутні вчителі, які навчаються у вищих навчальних закладах Німеччини, мають широкий спектр можливостей у виборі додаткових навчальних предметів, які не є обов'язковими, проте входять до циклу варіативних професійно орієнтованих курсів за вибором.

У другому розділі *«Характеристика сучасних тенденцій розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини»* здійснено системний аналіз та узагальнено особливості неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини, виокремлено та охарактеризовано сучасні тенденції її розвитку. Під тенденціями розумілося (з лат. *tendo* – направляю, прагну) – можливість тих чи інших подій розвиватися у визначеному напрямку. Найбільш сталими у сучасній Німеччині виявились такі тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів: *державна підтримка та громадянська ініціатива у процесі розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини; взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі неперервної професійної освіти майбутніх учителів Німеччини; варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини.*

Державна підтримка та громадянська ініціатива у процесі розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини проявляються завдяки таким чинникам: відповідне нормативно-правове забезпечення; джерела фінансування (існують державні гарантії учасникам неформальної освіти, належне фінансування за рахунок державного бюджету, держава сприяє створенню й функціонуванню приватних навчальних закладів неформальної освіти: народні школи, різнофахові курси, навчальні гуртки, об'єднання тощо); розроблені курикулуми з неформальної освіти і вони мають різне спрямування: науково-технічне, спортивно-технічне, фізкультурно-спортивне, художнє, туристсько-краєзнавче, еколого-натуралістичне, національно-патріотичне, соціально-педагогічне, соціально-економічне, природничо-наукове, юридичне, гуманітарне); розвинена мережа установ неформальної освіти (народні вищі школи, колегії, фонди, навчальні гуртки, клуби, центри подальшої освіти, центри перепідготовки кадрів, громадські об'єднання, організації) та форми організації неформальної освіти в університетах Німеччини (різнофахові курси, секції, гуртки, дидактичні майстерні тощо). Існує також підтримка розвитку неформальної освіти завдяки громадянським ініціативам: волонтерська діяльність, студентське самоврядування, молодіжні освітні проекти, культурні ініціативи (тематичні вечори, літературні клуби, концерти, фестивалі, створення документальних фільмів, художніх виставок).

Взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі неперервної професійної освіти майбутніх учителів Німеччини розглянуто на прикладах діяльності шести педагогічних університетів Німеччини у містах Вайнгартен, Карлсруе, Людвігсбург, Фрайбург, Хайдельберг, Швєбіш-Гмюнд.

Визначено, що до форм організації неформальної освіти майбутніх учителів у Педагогічному університеті м.Вайнгартен належать: інтегрований курс «Рух та раціональне харчування»; інтенсивний курс «Медійний та освітній менеджмент»; загальнодидактичний курс «Міжкультурна педагогіка»; навчальна майстерня «Дослідницькі методики»; дидактична майстерня «Студія Марії Монтессорі»; дидактична майстерня «Мистецтво письма». Педагогічний університет м. Карлсруе пропонує інтегрований курс «Охорона здоров'я»; різнофахові спортивні секції; музичний гурток «Велика банда»; університетське об'єднання «Дидактична майстерня» та курси з інформаційно-комунікаційних технологій. Майбутнім учителям Педагогічного університету м.Людвігсбург пропонуються контактний курс «Театральна педагогіка» та загальнодидактичний курс «Освітній менеджмент». У Фрайбурзькому педагогічному університеті освіти функціонують різноманітні форми організації неформальної освіти: професійно орієнтований курс «Е-Лінгво» та інтегрований курс «Охорона здоров'я». Активний розвиток неформальної освіти майбутніх учителів здійснюється у Хайдельберзькому університеті освіти, де впроваджено такі форми її організації: курси з інформаційно-комунікаційних технологій; інтегрований курс «Охорона здоров'я»; загальнодидактичні курси професійного спрямування («Освіта для майбутнього», «Тьюторська освіта», «Міжкультурна тьюторська освіта», «Тренінги для тьюторів-юніорів», «Системний коучінг»); центр дистанційного навчання іноземним мовам; дидактичні майстерні у відповідності до навчальних спеціальностей («Письмова консультація», «Педагогіка початкової школи», «Соціальна педагогіка», «Корекційна педагогіка», «Логопедія»); читацький центр дитячої літератури; студентські музичні об'єднання («Університетський хор», «Університетський оркестр»); спортивна секція «Університетський спорт»; університетська театральна група. У педагогічному університеті м. Швєбіш-Гмюнд створено такі форми організації неформальної освіти майбутніх вчителів: інтегрований курс «Охорона здоров'я»; курси з інформаційно-комунікаційних технологій.

З'ясовано, що вищезазначені форми організації неформальної освіти мають специфічні спільні ознаки: запроваджені у вищому навчальному закладі; є уніфікованими та сертифікованими для всіх вишів педагогічного спрямування Німеччини; керуються відповідними курикулами (навчальний план, навчальна програма, модульна тематика курсу, навчальні посібники, підручники); здійснюється моніторинг якості отриманих знань у межах кредитно-модульної системи організації навчання (усний 30-хвилинний іспит, творчі письмові роботи, презентації, доповіді, проекти тощо); створені з урахуванням запитів та інтересів студентів; заняття проходять під керівництвом тьюторів; організуються в очній або дистанційній формах; обов'язково зазначаються в індивідуальному навчальному плані студента університету.

У розділі зазначено, що взаємовплив між формальною і неформальною освітою у професійній підготовці майбутніх учителів Німеччини стосується, в першу чергу, організаційних форм навчання. Так форми організації неформальної освіти (настановчі та загальнодидактичні курси, дидактичні майстерні) доповнюють і поглиблюють зміст базових навчальних дисциплін, що викладаються в університетах Німеччини; сприяють формуванню ключових компетентностей та

додаткових компетенцій студентів; реалізують ідеї особистісно орієнтованого підходу у навчанні.

У дослідженні охарактеризовано три групи організаційних форм університетської неформальної освіти за цільовою спрямованістю, які пов'язані з формуванням у студентів: *ключових професійних компетентностей* (загальнодидактичні курси, дидактичні майстерні, стажування, конференції, семінари, тренінги); *додаткових компетенцій* (курси з інформаційно-комунікаційних технологій; іноземних мов; різнофахові навчальні гуртки; інтегровані курси за вибором); *культури дозвілєвої діяльності* (студентські організації, молодіжні об'єднання, асоціації, клуби).

Важливою тенденцією розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини є варіативність методичного забезпечення реалізації її завдань. Проаналізовано різні навчальні курикулуми. З'ясовано, що до курикулумів неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини належать: навчальні програми, флайери (візитівки курсів), навчальні посібники, підручники, модульні каталоги, ознайомлювальні брошури, глосарії, курси лекцій, методичні рекомендації, навчально-методичні комплекси, комп'ютерні програми тощо.

Аналіз методичного забезпечення з неформальної освіти майбутніх педагогів Німеччини підтвердив його варіативність та виявив, що методичний супровід з неформальної університетської освіти Педагогічного університету м. Вайнгартен представлено курикулумами до інтегрованого курсу «Рух та раціональне харчування» та інтенсивного курсу «Медійний та освітній менеджмент»: флайер, модульний каталог, навчальна програма, навчальний статут. Методичний пакет документів секції «Загальноуніверситетський спорт» та курсів з інформаційно-комунікаційних технологій Педагогічного університету м. Карлсруе представлено флайерами, модульними каталогами та навчальними програмами, які розміщені на офіційному сайті університету. У Педагогічному університеті м. Людвігсбург впроваджено загальнодидактичний курс «Освітній менеджмент», який представлено таким методичним забезпеченням: флайер, навчальна програма, відповідний курс лекцій та контактний курс «Театральна педагогіка», що має власну Інтернет-сторінку, де представлено візитівку курсу, навчальну програму із модульною тематикою та результати проектної студентської діяльності. У Фрайбурзькому педагогічному університеті створено курикулум для професійно орієнтованого курсу «Е-лінгво» у вигляді електронної візитівки курсу, навчальної програми, модульного каталогу та інформаційної брошури для слухачів зазначеного курсу. У Хайдельберзькому університеті освіти розроблено флайери, навчальні програми та модульні каталоги до загальнодидактичних курсів «Тренінги для тьюторів-юніорів», «Освіта майбутнього», «Хайдельберзька тьюторська освіта». До вищезазначених курсів з неформальної освіти розроблено тематику семінарів і проектів на кожен навчальний семестр, які представлено на офіційному сайті Хайдельберзького університету освіти. У педагогічному університеті м. Швєбіш-Гмюнд створено навчальний посібник для настановчого курсу з неформальної освіти бакалаврів у двох частинах, що має назву «Без стресу у навчанні» («Lässig statt stressig durchs Studium»), який містить теоретичні та практичні основи неформальної освіти майбутніх педагогів.

Враховуючи зміст поданого вище методичного забезпечення з неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини, у дослідженні виявлено, що курикулуми з неформальної освіти є уніфікованими для кожної форми її організації та представлені на Інтернет-сторінці університету. Методичне забезпечення включає: інформаційний пакет документів (флайер, програма, навчальний статут, модульний каталог), тематику семінарів та проектів на навчальний семестр; курикулуми до різних організаційних форм неформальної освіти, які розроблені за вимогами кредитно-модульної системи організації навчання відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр». У навчальних програмах з неформальної освіти прописана можливість сертифікації отриманих додаткових компетенцій за умови систематичного відвідування студентами курсів, участі у проектній діяльності, семінарах та успішного складання іспитів або контрольних тестів.

Виявлені тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини пов'язані між собою, доповнюють одна одну та характеризують неформальну освіту як цілісне, системне і багатофункціональне явище. Саме це уможлиблює виконання неформальною освітою у професійній підготовці майбутнього педагога таких важливих функцій: *цільова* – всебічний розвиток особистості, неперервна освіта впродовж життя; *ціннісна* – набуття особистістю у процесі неформальної освіти таких цінностей як самостійність, критичне мислення, відкритість, творчість, активна громадянська позиція, демократичність, толерантність, повага гідності інших тощо; *процесуальна* – інтеграція когнітивної, практичної, особистісної та соціальної складових навчання; *результативна* – оновлення набутих і формування додаткових компетенцій, активний розвиток процесів «самості» (самоактуалізація, самопізнання, саморозвиток, самоорганізація, самоаналіз, самоконтроль).

У *третьому* розділі **«Адаптація досвіду неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини у педагогічну освіту України»** здійснено компаративістський аналіз функціонування неформальної освіти в Україні та Німеччині, наукова екстраполяція основних тенденцій її розвитку щодо розбудови національної вищої освіти, професійної підготовки майбутніх учителів.

Державна підтримка та громадянська ініціатива у процесі розвитку неформальної освіти майбутніх учителів України не достатньо чітко визначені у вітчизняному законодавстві, відсутні спеціальні нормативні документи, які регламентують цю сферу освіти. Виявлено, що в Україні неформальною освітою найчастіше займаються суспільні некомерційні організації, що розробляють і здійснюють навчальні програми щодо різних освітніх проектів, займаються підготовкою тренерів, готують відповідне методичне забезпечення. Сучасна неформальна освіта України представлена мережею регіональних громадських організацій: «Фундація регіональних ініціатив» (Рівне, Харків, Київ), Донецька громадська організація «Альянс», Коаліція молодіжних організацій Черкаської області «Молода Черкащина», «Клуб молодих лідерів» (Сімферополь), Рада молодих учених Дніпропетровської області, Черкаське обласне молодіжне громадське об'єднання «Європейські молодіжні ініціативи», МО «Молодіжний парламентський клуб» та Центр «Розвиток демократії»), які спільно з Колегіумом

ім. Теодора Хойсса, Фонду ім. Роберта Боша, Спілки Міт Ост та Представництвом Фонду ім. Генріха Бьоля в Україні розробляють різноманітні проекти та семінари щодо підтримки та впровадження ідей неформальної освіти. Напрями роботи зазначених організацій різнопланові та спрямовані на формування у молоді здорового способу життя, іншомовних компетенцій, розвиток спортивної, туристичної, літературної діяльності тощо.

Аналізуючи взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у процесі неперервної професійної освіти майбутніх учителів в Україні виявлено, що вітчизняні виші пропонують широкий спектр форм організації неформальної освіти (мистецькі навчальні гуртки, спортивні секції, курси з навчання іноземних мов, курси з інформаційно-комунікаційних технологій). Впровадження кредитно-модульної системи організації навчання у вищому навчальному закладі посилило роль самостійності студентів у навчанні, проте невелика частина з них готові самостійно організувати власну навчально-пізнавальну діяльність. Виявлено, що у навчальних планах професійної підготовки студентів передбачені індивідуальні навчально-дослідні завдання (проекти, презентації, доповіді) та заплановано проведення конференцій, семінарів, тренінгів, майстер-класів, які формують в них додаткові компетенції. Однак, як показує практика, механізм залучення студентів у неформальну освіту відпрацьований не повністю. З'ясовано, що в Україні створюються умови для реалізації неформальної освіти у вищих навчальних закладах, але самі студенти не мають стійкої мотивації до її здійснення. У педагогічних університетах не створено професійно орієнтованих курсів з неформальної освіти, частіше вона обмежується залученням студентів до діяльності різноманітних культурних центрів, секцій, гуртків.

Досліджуючи варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти майбутніх учителів констатовано брак розробки відповідних курикулумів (навчальних програм, посібників, глосаріїв).

Таким чином компаративістський аналіз функціонування неформальної освіти в Україні та Німеччині дозволив констатувати певні проблеми і недоліки її розвитку в Україні, які потребують розв'язання. Використовуючи метод наукової екстраполяції, адаптація зарубіжного досвіду неформальної освіти до умов професійної підготовки вітчизняних педагогів розглянута у двох контекстах: загальнодержавному та університетському. *Загальнодержавний* – стосується проведення чіткої державної політики в Україні щодо розвитку неформальної освіти, а також її сертифікації (забезпечення лігітимності як рівноцінної форми навчання) та валідності (визнання цінності додаткових компетенцій, що набуті поза рамками формальної освіти). *Університетський* контекст охоплює взаємопоеднання формальної та неформальної освіти у вищому навчальному закладі, створення системи неформальної освіти майбутніх учителів, яка включатиме такі компоненти: організаційна структура університетської неформальної освіти, її статус у навчальному процесі, розгалужений спектр організаційних форм та активне залучення студентів педагогічних ВНЗ у різноманітні форми організації неформальної освіти за цільовим спрямуванням: формування ключових професійних компетентностей і додаткових компетенцій, культура дозвіллевої діяльності студентів.

Зроблені узагальнення та потреба у адаптації досвіду Німеччини з неформальної освіти майбутніх учителів у вітчизняну освітню практику дозволило розробити рекомендації та методичне забезпечення організації неформальної освіти (робочу навчальну програму курсу «Неформальна освіта», навчальний посібник «Неформальна освіта: теорія і практика»). У рекомендаціях окреслено перспективи використання прогресивних ідей неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини в умовах реформування неперервної професійної освіти в Україні на *державному* (розроблення нормативної бази та засад фінансування розвитку неформальної освіти; гарантованість можливості ціложиттєвої освіти та навчання особистості, взаємодія між державними, недержавними та громадськими організаціями, що функціонують у сфері неформальної освіти); *суспільному* (посилення громадянської ініціативи та активності у процесі розвитку неформальної освіти щодо створення різноманітних молодіжних організацій, фондів, клубів); *особистісному* (розвиток мотивації до здійснення неформальної освіти та активне використання її методичного забезпечення); *університетському* рівнях (розроблення курикулумів з неформальної освіти; введення у навчальні плани настановчого курсу «Неформальна освіта»; включення у професійну підготовку майбутніх учителів загальнодидактичних курсів з неформальної освіти; створення у педагогічних університетах дидактичних майстерень за різними спеціальностями).

Методичне забезпечення розвитку неформальної освіти майбутніх педагогів складалось з розробки робочої навчальної програми курсу «Неформальна освіта» (для ОКР «бакалавр» за вимогами кредитно-модульної системи організації навчання) та підготовки навчального посібника «Неформальна освіта: теорія і практика». Зазначені матеріали були адресовані студентам університету та викладачам. У трьох навчальних модулях представлено теоретичні і практичні питання розвитку неформальної освіти. Особлива увага приділена аналізу зарубіжного досвіду організації університетської неформальної освіти, варіативності її форм організації, спрямованості на задоволення різнобічних освітніх, розвивальних і дозвіллевих потреб студентів. Варіативний курс «Неформальна освіта» пройшов апробацію в Гуманітарному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка (за спеціальністю: 0101 Педагогічна освіта 6.010100 Педагогіка і методика середньої освіти. Мова і література (англійська)).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми неформальної освіти, визначено сучасні тенденції її розвитку та узагальнено досвід організації в університетах Німеччини, проведено компаративістський аналіз функціонування неформальної освіти в Україні та Німеччині, розроблено рекомендації та методичне забезпечення організації її різноманітних форм у процесі професійної підготовки педагогів. Результати проведеного дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави зробити такі висновки.

1. Застосування у дослідженні дескриптивного та прескриптивного підходів уможливило визначити методологічні основи вивчення феномену неформальної освіти. Використання дескриптивного підходу дозволило здійснити аналіз неформальної освіти на трьох рівнях: філософському, загальнонауковому та

конкретнонауковому. В результаті зазначено, що неформальна освіта є складовою неперервної освіти, засобом самовдосконалення та самореалізації людини протягом життя, важливою детермінантою її особистісного, професійного і соціального розвитку, додатковим ресурсом професійного самовизначення, оновлення та формування компетенцій.

Визначено методологічні підходи щодо реалізації завдань неформальної освіти: системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, синергетичний, акмеологічний, соціологічний, аксіологічний та провідні її принципи: детермінізму, відповідності, комплементарності. Завдяки узагальненням, зробленим на вищезазначених методологічних рівнях, виявлено основні етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості, яка залучається у неформальну освіту: інтуїтивний, нормативний, активний, креативний.

Застосування прескриптивного підходу уможливило визначення завдань неформальної освіти: вчитися в дії, вчитися у взаємодії, вчитися навчатися; основних етапів розвитку: догматичний, просвітницький, реформаторський, уніфікований, демократичний; ознак: неперервність, мобільність, гнучкість, демократичність, толерантність, демократичність.

2. У дослідженні проаналізовано наукові дефініції неформальної освіти у контексті компаративістського підходу в сучасній психолого-педагогічній літературі. Встановлено, що не існує єдиного тлумачення поняття «неформальна освіта». Як синонімічні використовуються такі дефініції: неформальна освіта; позаформальна освіта; позашкільна освіта; додаткова освіта; фолкбїлдінг; навчання у вільний час; відкрита робота з молоддю; пожиттєва освіта; освіта, що продовжується; подальша освіта; освіта, що поновлюється тощо. У дослідженні здійснено наукову диференціацію терміну «неформальна освіта» на державному, суспільному, особистісному та університетському рівнях, а також сформульовано авторське визначення поняття «неформальна освіта майбутніх учителів». Це – складова системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивований вид діяльності, який пов'язаний із осмисленим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, що спрямовані на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій.

3. Порівняльно-зіставний аналіз наукових джерел уможливив розкриття особливостей неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини у системі неперервної професійної освіти, а саме: визнання неформальної освіти на державному, суспільному, особистісному та університетському рівнях; включення її у систему неперервної професійної освіти учителів Німеччини; введення у навчальні плани університетів настановчого курсу з неформальної освіти; створення відповідних курикулумів; розвиток варіативності форм організації неформальної освіти; активне залучення студентів педагогічних університетів Німеччини у різні форми організації неформальної освіти за цільовим спрямуванням: формування ключових професійних компетентностей, додаткових компетенцій, розвиток культури дозвіллевої діяльності студентів. У дослідженні виявлено, що неформальна освіта майбутніх учителів Німеччини – цілісне, системне явище, яке уможливлює виконання неформальною освітою у професійній підготовці

майбутнього педагога важливих функцій: цільової, ціннісної, процесуальної, результативної.

Встановлено, що в університетах Німеччини розробляються автономні навчальні плани та авторські програми із урахуванням концепції неперервності та окрім обов'язкових дисциплін студентам пропонуються залучатися до різноманітних організаційних форм неформальної освіти.

4. Особливості неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини дозволили визначити та охарактеризувати сучасні тенденції її розвитку: державну підтримку та громадянську ініціативу у забезпеченні її функціонування у професійній підготовці вчителів; взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у її здійсненні; варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини. Державна підтримка та громадянська ініціатива щодо розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини проявляється у належному фінансуванні цієї сфери; розробці відповідної нормативно-правової бази, яка регламентує її функціонування; розвитку мережі установ неформальної освіти; активності самих громадян.

Взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі професійної підготовки майбутніх учителів Німеччини виявляється у розмаїтті створення безпосередньо в університетах осередків неформальної освіти (дидактичних майстерень, загальнодидактичних курсів з неформальної освіти, навчальних гуртків, секцій, курсів з ІКТ та іноземних мов, інтегрованих курсів за вибором). Залучення до них студентів дозволяє доповнювати та поглиблювати зміст базових навчальних дисциплін, формувати ключові професійні компетентності, додаткові компетенції, культуру дозвілєвої діяльності студентів.

Варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини, як одна з тенденцій, характеризується розробленням університетами різних навчальних курикулумів: навчальних програм, флайєрів (візитівок курсів), навчальних посібників, підручників, модульних каталогів, ознайомлювальних брошур, глосаріїв, курсів лекцій, методичних рекомендацій, навчально-методичних комплексів, комп'ютерних програм тощо. Змістовий аналіз методичного забезпечення неформальної освіти студентів у провідних педагогічних університетах Німеччини (Педагогічний університет м.Вайнгартен, Педагогічний університет м.Карлсруе, Педагогічний університет м.Людвігсбург, Фрайбурзький педагогічний університет, Хайдельберзький університет освіти, Педагогічний університет м.Швебіш-Гмюнд) дозволив зробити висновки щодо уніфікації навчальних курикулумів з неформальної освіти; інформатизації пакету матеріалів до кожної її організаційної форми; відповідності курикулумів вимогам кредитно-модульної системи організації навчання та критеріям якості професійної підготовки студентів.

5. Здійснено компаративістський аналіз функціонування неформальної освіти в Україні та Німеччині, що дозволило визначити недоліки та перспективи її розвитку у нашій державі. Підготовлено рекомендації, в яких окреслено можливості використання прогресивних ідей неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини в умовах реформування національної вищої освіти на державному, суспільному, особистісному та університетському рівнях. Розроблено методичне

забезпечення організації неформальної освіти: укладено робочу навчальну програму з дисципліни «Неформальна освіта» та навчальний посібник «Неформальна освіта: теорія і практика» для викладачів та студентів педагогічних ВНЗ з метою оптимізації участі майбутніх педагогів у різноманітних формах неформальної освіти, їхнього професійно-особистісного розвитку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Предметом подальших наукових розвідок може бути розвиток мотивації особистості до неформальної освіти; організаційно-педагогічні засади функціонування неформальної освіти у вищому навчальному закладі; її науково-методичне забезпечення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шапочкіна О.В. Генеза неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини / О.В.Шапочкіна // Педагогічний процес: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. / [редкол.: С.Сисоєва, Л.Хоружа, О.Безпалько та ін.]. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 174–180.
2. Шапочкіна О.В. Неформальна освіта: зарубіжний досвід організації / О.В.Шапочкіна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика // Науково-методичний журнал / [редкол.: С.Сисоєва, Л.Хоружа, О.Безпалько та ін.] – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011.– С. 122–125.
3. Зюнькіна О.В. (Шапочкіна О.В.) Поняття «інформальна освіта» у контексті розвитку неперервної освіти / О.В. Зюнькіна // Початкова школа. – 2008. – № 2. – С. 56–59.
4. Зюнькіна О.В. (Шапочкіна О.В.) Дефінітивна характеристика компонентів пізнавальної самостійності особистості в умовах кредитно-модульної системи навчання / О.В. Зюнькіна // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр. / [редкол.: І. Бех, З.Сіверс, Е.Белкіна та ін.]; – КМПУ імені Б.Д.Грінченка. – К. : [б. в.], 2006. – № 5. – С. 86–91.
5. Зюнькіна О.В. (Шапочкіна О.В.) Роль і місце інформальної освіти в контексті Болонських перетворень / О.В. Зюнькіна // Вища освіта України – Додаток 3 (т.5) – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти» / [редкол.: В.Кремень, В.Скопенко, О.Савченко та ін.] ; Інститут вищої освіти АПН України. – К.: 2007. – С. 76–80.
6. Зюнькіна О.В. (Шапочкіна О.В.) Інформальна освіта в контексті професійної підготовки вчителів іноземної мови / О.В. Зюнькіна // Професійна підготовка вчителів в умовах запровадження кредитно-модульної системи: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., (Київ, 10-11 жовтня, 2007 р.) / [редкол.: В.Огнев'юк, Л.Хоружа, О.Караман]; КМПУ імені Б. Д. Грінченка. – К. : 2007. – С. 214–217.
7. Шапочкіна О.В. Тенденції розвитку позашкільної освіти в Україні та Німеччині: порівняльний аспект / О.В. Шапочкіна // Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., (Івано-Франківськ, 23-24 жовтня 2008 р.) / [редкол.: В. Андрущенко, І. Вакарчук, М. Євтух, І. Зязюн та ін.]; «Вища освіта України». – К. : 2008. – С. 210–212.

8. Шапочкіна О.В. Неформальна освіта як напрям розбудови змісту сучасного університету / О.В. Шапочкіна // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 28-29 березня 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка та ін.; за заг.ред. В.О. Огнев'юка [редкол.: В.О. Огнев'юк, В.П. Андрущенко, Л.Л.Хоружа, О.М. Олексюк, О.В. Уваркіна, Н.М. Віннікова]. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 177–182.
9. Шапочкіна О.В. Розвиток когнітивного потенціалу особистості в контексті неперервної освіти / О.В. Шапочкіна // Когнітивна пареміологія: теорія і практика: матеріали Міжуніверс. наук.-практ. конф., (Київ, 11 грудня 2008 р.) / [редкол.: М.Вороніна, К. Лахтіонова]; Гуманітарний інститут Київського міського університету імені Б.Д. Грінченка. – К.: 2008. – С. 26–29.

АНОТАЦІЯ

Шапочкіна О.В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2012.

У дисертації визначено методологічні засади розвитку неформальної освіти як складової неперервної освіти; сформульовано авторське визначення поняття «неформальна освіта майбутніх учителів»; вивчено особливості неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини; охарактеризовано сучасні тенденції її розвитку: державну підтримку та громадянську ініціативу у процесі розвитку неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини, взаємовплив і взаємодоповнення формальної та неформальної освіти у системі професійної освіти учителів Німеччини, варіативність методичного забезпечення реалізації завдань неформальної освіти майбутніх учителів Німеччини; адаптовано досвід Німеччини з розвитку неформальної освіти у вітчизняну систему неперервної професійної освіти учителів; розроблено відповідні рекомендації.

Ключові слова: неформальна освіта, неформальна освіта майбутніх учителів, неперервна освіта, тенденція, компаративістський аналіз, форма організації неформальної освіти.

АННОТАЦИЯ

Шапочкина О.В. Современные тенденции развития неформального образования будущих учителей Германии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Киевский университет имени Бориса Гринченка, Киев, 2012.

В диссертации изучены современные тенденции развития неформального образования будущих учителей в Германии. Теоретические аспекты неформального образования исследованы на основе дескриптивного (описательного) и прескриптивного (нормативного) подходов. Дескриптивный подход позволил изучить феномен неформального образования на трёх уровнях – философском,

общенаучном и конкретнонаучном; прескриптивный подход обусловил формулировку целей, задач, признаков и функций неформального образования. Благодаря обобщениям, которые были сделаны на методологических уровнях в исследовании определены основные этапы учебно-познавательной деятельности личности, которая вовлечена в неформальное образование: интуитивный, нормативный, активный и креативный. Учитывая терминологическое разнообразие понятия «неформальное образование» в исследовании была использована научная дифференциация термина «неформальное образование» на государственном, общественном, личностном и университетском уровнях, сформулировано авторское толкование понятия «неформальное образование будущих учителей» как составляющей системы непрерывного профессионального образования, самостоятельно мотивированного вида деятельности, который связан с осмысленным выбором личностью разнообразных форм организации обучения, направленных на саморазвитие и профессиональное совершенствование, освоение дополнительных компетенций.

Компаративистский анализ научных источников дал возможность раскрыть особенности неформального образования будущих учителей Германии в системе непрерывного профессионального образования: признание неформального образования на государственном, общественном, личностном и университетском уровнях; слияние его с системой непрерывного профессионального образования учителей Германии; введение в учебные планы университетов начального курса по неформальному образованию; создание соответствующих курикулумов; развитие вариативности форм организации неформального образования; активное вовлечение студентов педагогических университетов Германии в различные формы организации неформального образования с целью формирования ключевых профессиональных компетентностей, дополнительных компетенций, развития культуры проведения их досуга.

Особенности неформального образования будущих учителей в Германии позволили охарактеризовать современные тенденции его развития: государственную поддержку и гражданскую инициативу в процессе развития неформального образования будущих учителей Германии; взаимовлияние и взаимодополнение формального и неформального образования в системе профессионального образования будущих учителей Германии; вариативность методического обеспечения реализации задач неформального образования будущих учителей Германии. Отмечено, что неформальное образование немецких граждан основано на двух аспектах: государственная поддержка и гражданская инициатива. Определено, что взаимовлияние и взаимодополнение формального и неформального образования в Германии активно реализуется в процессе подготовки будущих специалистов путём вовлечения их в неформальное образование – активное участие в студенческих семинарах, тренингах, конференциях; посещение дидактических мастерских, секций, кружков, общедидактических курсов; волонтерская деятельность; студенческий молодёжный обмен; участие в создании презентаций; групповая деятельность; образовательный туризм и т.д. Кроме того, определена вариативность методического обеспечения реализации заданий неформального образования – охарактеризованы три группы форм эффективной организации

неформального образования будущих учителей Германии за целевой направленностью, а именно: формирование ключевых профессиональных компетенций, дополнительных компетенций и культуры проведения досуга студентами, также проанализированы курикулумы по неформальному образованию педагогических университетов Германии – учебные программы, визитки курсов, пособия, методические рекомендации, модульные каталоги и т.д.

Результаты проведенного компаративного анализа были использованы при обрисовке возможностей использования опыта Германии по профессиональной подготовке будущих учителей в контексте неформального образования. При помощи метода научной экстраполяции адаптировано опыт Германии по развитию неформального образования в систему профессионально-педагогической подготовки будущих учителей Украины в виде рекомендаций.

Ключевые слова: неформальное образование, неформальное образование будущих учителей, непрерывное образование, тенденция, сравнительный анализ, форма организации неформального образования.

ANNOTATION

Shapochkina O.V. Modern trends in non-formal education of future teachers of Germany.– Manuskript.

The Thesis for candidate of science degree, speciality 13.00.04. – Theory and Methods of Professional Education. – Kyiv Borys Grinchenko University. – Kyiv, 2012.

In dissertation methodological principles of development of non-formal education are certain as a component of continuous education; authorial determination of concept "non-formal education of future teachers" is set forth; the features of non-formal education of future teachers of Germany are studied; its modern progress trends are described: state support and civil initiative in the process of development of non-formal education of future teachers of Germany, interplay and complementarity of formal and non-formal education in the system of trade education of teachers of Germany, variability of the methodical providing of realization of her tasks; experience of Germany is adapted from development of non-formal education in the domestic system of continuous trade education of teachers; corresponding recommendations are worked out.

Key words: non-formal education, non-formal education of future teachers, continuous education, tendency, comparative analysis, organization form of non-formal education.